

57
50
Міністерство екології та природних ресурсів України
Закарпатська обласна державна адміністрація
Карпатський біосферний заповідник
Регіональний екологічний центр «РЕЦ-Київ»
Інститут екології Карпат НАН України

ГОРИ І ЛЮДИ

(у контексті сталого розвитку)



**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

14 – 18 жовтня 2002 р.

Том I

Рахів – 2002

УДК631.145 (477.924.52:477.87)

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
В ГІРСЬКІЙ ПІДЗОНІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

М.А. Лендел, Л.М. Газуда

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

Lendel M.A., Hazuda L.M. Modern problems of agrarian production in the mountain subzone of Transcarpathian region

The article "The modern problems of agriculture in mountainous sub-region of Transcarpathian region" brings to light the peculiarities of farming in mountains. The stress is laid on such modern problems: change for the worse of demographic setting, shortage of

arable land, excess of manpower resources. In the article is also defined the basic measures for problem solving in rural economy of the region.

Однією з специфічних особливостей аграрного господарювання в Закарпатті є необхідність виробництва продукції сільського господарства в горах. У розробленій науковцями та практиками-господарниками Програмі економічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2001-2004 роки „Закарпаття – 2004. Поступ у XXI століття” поряд із сприятливими (географічними, достатній ресурсний потенціал, економічний, транспортний, рекреаційний, екологічний, кліматичний, історичний) факторами розвитку економіки та соціальної сфери області, названо реальні фактори лімітуючого характеру, які слід враховувати на перспективу. Серед них:

- відсутність необхідної бази врегулювання взаємовідносин між центром і регіонами та здійснення ефективної державної регіональної політики;
- гострий дефіцит сільськогосподарських угідь, що ускладнює можливості самозабезпечення продуктами харчування;
- працездатність області, соціально небезпечний характер якої став особливо відчутним в окремих населених пунктах;
- високий ризик виникнення небезпечних стихійних явищ, що складає загрозу життєдіяльності населення;
- складні умови проживання і господарської діяльності людей в горах;
- повна залежність області від імпорту енергоносіїв і передусім природного газу, нафти і нафтопродуктів [1].

Перераховані вище основні фактори регіонального розвитку в повній мірі стосуються гірських районів. Фактично 2/3 території області займають гори і передгір'я. У свій час [2, 1960 рік] науковці-дослідники на основі економіко-географічних відмінностей поділяли територію області на низинну, передгірську і гірську підзони. Цей підхід до поділу території області зберігся і нині. Безумовно, специфіка сільськогосподарського виробництва створює для аграрних підприємств і особистих, селянських (фермерських господарств) різних підзон неоднакові умови господарювання. Згадана специфіка по-перше, формується під впливом малоземелля, сутнісний показник якого стосується саме гірських районів області. Якщо на одного жителя Закарпатської області припадає (на 1,01, 2001 р.) 0,16 гектарів ріллі, то на жителя гірської місцевості – 0,10 га ріллі, а в таких районах як Рахівський та Свалявський, відповідно по 0,02 га та 0,05 га оранці. Фактор малоземелля, недосконале реформування сільськогосподарських підприємств та незавершеність земельної реформи, не сприяють зростанню виробництва сільськогосподарської продукції в горах.

Стримуючим фактором нарощування виробництва сільськогосподарської продукції в гірських районах виступає незавершеність земельної реформи. В процесі трансформації земельних відносин зростає кількість землевласників та землекористувачів, яким необхідно посвідчити право власності та право користування землею. Згідно Указу Президента України „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” (грудень, 1999 р.), впродовж 2000-2002 років ставилося завдання в установленому порядку видати державні акти на право приватної власності на земельні частки (паї) усім бажаючим власникам сертифікатів. За даними обласного управління земельними ресурсами вартість виготовлення одного

акту становить 85 гривень. Кількість державних актів на право приватної власності на земельну частку (пай), які треба виготовити, в області складає 90,8 тисячі, а в гірських районах 24,1 тисячі. Таким чином, для здійснення цієї акції області необхідно коштує на суму 7,72 млн. грн., в тому числі в гірських районах – 2,04 млн. грн.

У розробленій і затвердженій рішенням Закарпатської обласної Ради народних депутатів (березень, 2002 року), „Регіональній програмі земельної реформи в Закарпатській області на 2001-2002 роки” фінансове забезпечення на виготовлення згаданих актів передбачено: за рахунок коштів державного бюджету на суму 500 тис. гривень, за рахунок місцевого бюджету – на 2852,5 тис. гривень, і за рахунок інших надходжень – 4368,0 тисяч гривень. Для землевласників і землекористувачів, жителів гірських районів, передбачається виділення державних коштів на ці цілі – 150 тис. гривень, або 7,3% від потрібної суми. Інші кошти, а це 1,9 млн. гривень держадміністраціям гірських районів слід відшукати, що при нинішньому дефіциті місцевих бюджетів є проблемним. До речі, це зазначено у вищезгаданій Регіональній програмі земельної реформи: „Проблемним залишається виготовлення актів власникам сертифікатів гірських районів з причин:

- відсутність у громадян коштів на їх замовлення;
- відмова громадян від малопродуктивних угідь і зменшення земельної частки (паю);
- використання громадянами розпайованих земель, без оформлення права на них, без сплати земельного податку;
- незацікавленість власників сертифікатів у виготовленні державних актів із-за низької якості ґрунтів і відповідно низьких урожаїв, незначного майнового паю, сплати податку за землю при посвідченні права. А також втрати пільг-субсидій [3].

В Програмі також, наголошено, що державні акти на право приватної власності на земельну частку (пай) малозабезпеченим та потерпілим від повені громадянам слід виконати за рахунок бюджетних коштів (державного та місцевого бюджетів). Зазначимо, що значна частина потерпілих від повені (1998 та 2001 р.р.), проживає саме в селах гірських районів, а малозабезпеченими є майже всі жителі згаданих районів. Отже, питання завершеності земельної реформи, виготовлення державних актів на право приватної власності на земельну частку (пай), стає проблемою для жителів гірських районів.

На зростання можливостей збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в горах неабиякий вплив має використання полонинських угідь. Нині в області є 39,0 тисяч гектарів полонин. Дослідження підтверджують [4, с.14], що в 1941 році на полонинах області випасалося 103,5 тисячі голів худоби, або на той час 24,3% всієї домашньої худоби населення краю. За даними статистики на 1 лютого 2002 року в усіх категоріях господарств гірських районів утримувалося 55,2 тисячі великої рогатої худоби та 42,3 тисячі голів овець [5, с.60]. Практично все назване поголів'я, яке налічується в господарствах гірських районів має змогу протягом 100-115 днів у році випасатися на полонинах, а це вагомий резерв виробництва тваринницької продукції в горах. Слід, однак, зауважити, що значна частина полонинських угідь занедбана. За роки реформування колективних сільськогосподарських підприємств за полонинами не має потрібного догляду. Для приведення їх в належний порядок необхідні певні капіталовкладення.

Третім важливим чинником, який впливає на соціально-економічний стан гірських районів є погіршення демографічної ситуації та звуження сфери прикладання людської праці. В кожному з гірських районів зростає демографічне навантаження на 1000 чоловік працездатного населення. Крім Міжгірського та Рахівського районів, значно скоротився природний приріст населення. У Перечинському та Великоберезнянському районах у 2000 році скорочення природного приросту населення становило відповідно 2,8 та 2,5 проміле. В бік негативного сальдо зростає внутрішньо-регіональна та міжрегіональна міграція жителів гірських районів. Тільки за 2000 рік територію гірських районів покинуло 2,5 тисячі жителів, негативне сальдо становить 1,3 тисячі населення.

Не сприяє зростанню зайнятості працездатного населення, яке проживає в горах, і ступінь розвинутої сфери малого підприємництва. В гірських районах у 2000 році нараховувалося 545 одиниць діючих підприємств малого бізнесу, або 16% від усіх одиниць діючих в області. В них було зайнято 7,2 тисячі штатних працівників, що становить лише 13,7% до середньорічної кількості всіх працівників.

Саме в гірських районах повільне зростання нових суб'єктів господарювання, які утворюються в процесі формування різних форм власності, не забезпечує зростаючі потреби зайнятості населення. До деякої міри, це стало наслідком того, що на базі колишніх 50 сільгоспідприємств, які вели господарську діяльність в горах в 1990 році, у 2000 році функціонувало 112 селянських (фермерських) господарств, площа сільськогосподарських угідь в яких налічувала лише 879 гектарів [6, с.125]. Значна частина земель розпайована, на них селяни господарюють індивідуально.

В 1990 році, середньорічна чисельність працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві в колективних сільськогосподарських підприємствах та радгоспах, які функціонували в гірських районах становила 22,8 тисячі чоловік. Вже в перші роки реформування в агропромисловому секторі, (1996 рік), ця чисельність зменшилася до 6,5 тисячі чоловік, або в 3,5 раза [7, с.46]. За даними обласного Центра зайнятості чисельність незайнятого населення в області за 1998-2000 роки зросла на 182%, а по гірських районах їх число збільшилося майже у два рази. Зокрема, високі темпи зростання незайнятого населення у Великоберезнянському – 3,4 та Перечинському – 2,9 рази районах. Кількість зареєстрованих громадян незайнятих трудовою діяльністю в 2000 році у Рахівському районі досягла 5075 осіб, у Міжгірському – 3764 особи [6, с.328]. На одне вільне робоче місце у 2000 році у Великоберезнянському районі навантаження склало 786 осіб, у Свалявському районі – 662 особи. Тенденція зміни сфери прикладання праці, зокрема, зайнятості сільського населення в індивідуальних дворого-господарствах зростає. Отже, становлення нових форм господарювання, в тому числі і в галузях аграрного сектора, на даний час не вирішує проблеми зайнятості сільського населення гірських районів.

На основі наукових досліджень і практики аграрного господарювання в горах і передгір'ї, оцінюючи сучасний стан і окреслюючи проблеми сільськогосподарського виробництва в гірських районах, є можливість спрогнозувати найбільш актуальні завдання, які вимагають невідкладного вирішення в наступні роки:

актуальним є здійснення заходів, спрямованих на зупинення спаду

виробництва сільськогосподарської продукції в горах, зокрема картоплі, м'яса, молока, вовни, шляхом завершення реструктуризації новостворених аграрних підприємств на основі поєднання приватної власності на майно і землю, забезпечення рівноправного функціонування як формувань з колективними формами організації праці, так і приватно-орендних, селянських (фермерських) та особистих господарств населення, в яких переважає сімейно-індивідуальна праця;

• значні зміни у трансформації земельних угідь, зокрема сільськогосподарського призначення, які пройшли за роки земельної реформи, подальше вдосконалення землекористування, особливо в умовах гірського малоземелля потребують систематичного моніторингу земель. В умовах поглиблення земельної реформи, появи і формування ринку землі, невідкладним постане його регулювання зі сторони держави, створення автоматизованої єдиної регіональної інформаційної системи для ведення земельного кадастру, контроль за земельними відносинами з метою забезпечення раціонального землекористування, екологічної безпеки і дієвої охорони важливого природного ресурсу – землі;

• важливим є необхідність організації функціонування в гірських селах постійно діючих пунктів заготівлі сільськогосподарської продукції з подальшою її поглибленою переробкою, потребує відродження споживчої кооперації, участь у цій справі бізнесових структур. Слід здійснити системні заходи щодо підтримки індивідуального аграрного виробництва в горах, насамперед за рахунок задоволення потреб селян у високоякісному насінневому матеріалі, молодняка худоби, розширення обсягів сервісного обслуговування (в т.ч. зооветеринарного, технічного, агрохімічного), та створення умов для реалізації виробленої сільськогосподарської продукції;

• відповідним управлінським структурам (управлінню лісового, сільського господарства та продовольства, обласпоживспілки), відновити пункти по заготівлі дикоростучих плодів, ягід та грибів, організувати виготовлення продукції для потреб внутрішніх і зовнішніх ринків, що сприятиме створенню додаткових робочих місць і забезпечить ринки натуральною екологічно чистою продукцією. Заборонити заготівлю та вивезення з області дикоростучих плодів, ягід та грибів в не переробленому виді;

• ринкова трансформація сільської економіки, в тому числі і в гірських районах становлення різноманітних форм господарювання, розвиток особистих господарств населення, стабілізація діяльності селянських (фермерських) господарств, інтеграція їх у товарний ринок, роблять особливий вплив на проблеми зайнятості працездатного населення, розширюється сфера прикладання праці сільських трудівників. У цій ситуації завдання органів державного та місцевого самоврядування створити відповідні умови (сприяння функціонуванню нових агроформувань, кооперації сільгоспідприємств різних форм власності, підвищення статусу особистих товарних господарств населення, розробка правової бази, надання пільгових кредитів, продажу на пільгових умовах кормів, сільгосптехніки, добрив, організація фірм сервісного обслуговування), для формування багатогалузевої структури зайнятості сільського населення гірських районів. Всі ці заходи поліпшать використання трудових ресурсів, поліпшать демографічну ситуацію на селі.

1. Програма екологічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2001-2004 роки. „Закарпаття -2004. Поступ у XXI століття”.
2. Шестидесятний О. Поглиблювати спеціалізацію колгоспів.-Ужгород,
3. Регіональна програма земельної реформи в Закарпатській області на 2001-2005 роки.-Ужгород, 2002 р.
4. Лендел М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність.-Ужгород, „Патент”, 1999.
5. Економічне та соціальне становище Закарпатської області.- Статистичний бюлетень.-Ужгород,2002.
6. Закарпаття – 2000. Статистичний щорічник.-Ужгород, 2001.
7. Сільське господарство Закарпатської області. Статистичний збірник.- Ужгород,1997.